

Оксана Яворська,

студентка 6 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **М. В. Шарапа,**

кандидат філологічних наук, доцент.

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД ВЕРБАЛЬНИМИ ТА НЕВЕРБАЛЬНИМИ ОДИНИЦЯМИ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКОГО ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ

У статті здійснено системний опис номінації складових елементів середньополіського весільного обряду в широкому екстралінгвальному контексті, що передбачає розгляд предметно-дійового складу обрядів як невербального тексту.

Весільний обряд є одним із найграндіозніших явищ традиційної народної духовної культури. Українське весілля було об'єктом наукових досліджень Н. Здоровеги [5], окремим його елементам, зокрема обряду сватання, присвячені роботи О. Карпової [6]; форми побутування весільного короваю описав В. Борисенко [2] тощо. У значній кількості праць подано опис весільної лексики у контексті культурної традиції окремих говірок: П. Романюк (Правобережне Полісся) [9], М. Бігусяк (полісько-гуцульські паралелі) [1], Я. Вакалюк (говірки Прикарпаття) [3], І. Магрицька (східнослов'янські говірки) [7].

Вивчення поліської весільної обрядовості, зокрема середньополіської, в етнолінгвістичному аспекті передбачає насамперед збір фактичного матеріалу, його фіксацію для введення в науковий обіг нового автентичного матеріалу, оскільки незважаючи на відносну стійкість багато елементів весільного обряду частково втрачені чи взагалі зникають.

Лексема *весілля* позначає урочисте святкування з нагоди одруження, тобто весь весільний обряд із цілою низкою ритуальних дійств. Обряд весілля умовно поділяють на три цикли: *передвесільний*, *власне весільний* та *післявесільний* [4,

с. 12]. Передшлюбна частина в середньополіському регіоні складається із послідовних етапів, що передбачають попереднє *розтитування, сватання та святкування згоди*, тобто до весілля рід хлопця тричі відвідував хату дівчини, а її батьків обов'язково запрошували для знайомства з його господарством. Ці етапи здавна були відділені один від одного в часі. Власне весільний етап нараховує близько двох десятків різноманітних обрядів та звичаїв. Обряди післявесільного циклу сприяють об'єднанню родин молодих.

Досліджуючи номінацію весільної обрядовості як тематичну групу лексики, в її межах виділяємо такі лексико-семантичні групи: *назви обрядів, назви молодих упродовж усього весільного обряду, назви учасників весільного обряду, назви основних весільних атрибутів*.

Однією з основних лексико-семантичних груп весільної обрядовості є *назви обрядів (передвесільного, власне весільного, післявесільного етапів)*. До обрядів передвесільного етапу належать: *запити, сватання, заручини* (як частина сватання) та *оглядини*. Наприклад, звернення хлопця до батьків дівчини з проською видати її за нього заміж у дослідженій говірці має назву *хо|дит' у сва|ти, с|ватац': а*.

До обрядів власне весільного етапу відносимо: *запрошення на весілля, дівич-вечір, викуп молодої, виготовлення весільного деревця, випікання короваю, одягання нареченої, благословіння, вінчання, зустріч молодих після вінчання, перегороджування дороги весільному поїздові, посад молодих, перепій, обдарування гостей, заміна головного убору молодої на головний убір заміжньої, переміщення весільної церемонії в будинок нареченого, обряд першої шлюбної ночі* тощо. Наприклад, обряд обдарування молодих у досліджуваних говірках має такі назви: *пе^uре^uп'ї* (н.п. 1, 2, 3), *дару|ван':а* (н.п. 2), *в'і|тан':а* (н.п. 1, 2, 3), *поздо|ровлен':а* (н.п. 2, 3). До обрядів післявесільного циклу, які виконували для зміцнення зв'язків між родинами молодих і полегшення призвичаєння молодої в чужому домі належать: *сніданок, який приносить чи передає мати молодої молодим після першої шлюбної ночі; частування в домі*

молодої в наступну після весільної неділю [1, с. 115], яке називається по^ут^л русини (н.п. 1, 3), пе^у резва (н.п. 1, 2, 3), ка^л лач (н.п. 2).

Шлюбна пара знаходиться в центрі весільного обряду й утворює особливу групу учасників обряду, яка є вищою над усіма головними й другорядними персонажами – можливо, тому що в давньому слов'янському весіллі молоді не тільки змінювали свій соціальний статус, а й були сполучною ланкою між земним і сакральним світом. На мовному рівні винятковість цих персонажів виявляється в тому, що на різних фазах обрядового переходу зі стану неодружених до стану чоловіка та жінки парубка й дівчину називають по-різному, тоді як інші особи упродовж усього обряду мають усталені незмінні назви. Релевантними для номінативних зрушень у цій сфері (назв молодих) є обряди сватання, заручин, обряд першої шлюбної ночі. Парубка, який досяг шлюбного віку та збирається одружитися, називають же^у н'іх (н.п. 1, 3), моло^л дик (н.п. 2), кав^л ал'ер (н.п. 1, 2, 3), уха^л жор (н.п. 3), ф^л райер (н.п. 1, 3); х^л лопе^уц', шо же^у нит' т^л реба (н.п. 1, 2, 3); х^л лопе^уц' та^л кий, шо | же^у ниц':а (н.п. 1, 2, 3); | парубок та^л кий, шо т^л реба | д'інку (н.п. 2, 3). Лексема жених праслов'янського походження зафіксована в українській літературній мові (СУМ, с. 519). У бойківських говірках на позначення парубка, який одружується, відома лексема | молоде^уц' (Онишкевич, с. 450). Лексеми уха^л жор, кавалер у позаобрядовому значенні є нормативними для російської літературної мови (СРЯ, с. 538). Дівчину з приданим періоду до сватання найчастіше називали | д'їўка (н.п. 1, 2, 3), | д'їўч'їна (н.п. 1, 2, 3), мо^уло^у да | д'їўч'їна (н.п. 2, 3). На позначення цього поняття поширені також такі обрядові назви – н'і^л в'еста (н.п. 1, 3); | д'їўка на ви^еда^л н':і (н.п. 1, 2); на ви^еда^л н':і | д'їўчина (н.п. 3); | д'їўка, йа^л ка зби^е райе^уц':а | зам'їж і^л ти (н.п. 2); | д'їўчина та^л ка, шо т^л реба в'і^л д:ат' | зам'їж (н.п. 1, 2); йїй по^л ра | зам'їж (н.п. 3). Дівчину, яку сватають, називають ку^л ниц':а (н.п. 1, 2, 3), кн'а^л гин'а (н.п. 3), к^л расна д'і^л виц':а (н.п. 1, 2, 3). Номінація парубка й дівчини після заручин до весілля в обрядовому тексті представлена такими корелятивними парами: же^у н'іх – н'і^л в'еста (н.п. 1, 2, 3), мо^уло^у дий – мо^уло^у да (н.п. 1, 2, 3). Паралельно

функціонують назви |зан'атий – |зан'ата (н.п. 1, 3), за|руч'ениї – за|руч'ена (н.п. 1, 2, 3). Наречених під час весілля називають мо'ло'у|диї – мо'ло'у|да (н.п. 1, 2, 3), же"н'іх – н'і|в'еста (н.п. 1, 2, 3), кн'аз' – кн'а|гин'а (н.п. 3), мо'ло'у|диї кн'аз' – мо'ло'у|да кн'а|гин'а (н.п. 3), мо'ло'у|диї пан – мо'ло'у|да |пан'і (н.п. 1). Дівчину й парубка, які одружилися, наступного дня після шлюбної ночі називають мо'ло'у|диї і мо'ло'у|да (н.п. 1, 3), мо'ло'у|д'і (н.п. 1, 2, 3), мо'ло'у|д'ата (н.п. 1, 2, 3), |пара мо'ло'у|да (н.п. 1, 2, 3), мо'ло'у|дожони (н.п. 1). У досліджуваних говірках зафіксовано такі назви цнотливої молоді: |ч'есна (н.п. 1, 2), |ч'есна |д'іўчина (|д'іўка, |д'евоч'ка, мо'ло'у|да, н'і|в'еста) (н.п. 1, 2, 3), |целка (н.п. 1, 3), не"по|роч'на (н.п. 2), |ч'іста (н.п. 2), не"вин:а (н.п. 2, 3), не"займана (н.п. 1, 2, 3) та нецнотливої молоді: не"ч'есна, не"ч'есна мо'ло'у|да, по|гана |д'іўчина, |не"д'івч'и'на, гу|л'ашч'а |д'іўка, г|р'ешна, |суч'ка, про"гул'ана.

До складу назв учасників весільної обрядовості входять такі підгрупи назв: назви осіб за належністю до роду молодого / молоді, назви осіб за зв'язками спорідненості та свояцтва, назви осіб за віковими ознаками, назви осіб за статтю, назви осіб за їх прихованою (нелегальною) функцією.

Серед назв осіб за належністю до роду молодого зафіксовано назви осіб, які брали участь у сватанні дівчини; осіб, які входять до складу весільного поїзду; найкращого товариша молодого на весіллі; неодружених хлопців, дівчат, чоловіків, жінок і дітей, які присутні на весіллі тощо. Серед осіб з роду молоді називають найкращу подругу молоді на весіллі; незаміжніх дівчат, хлопців; жінок, чоловіків, які беруть участь у весільній обрядовості; жінок, які випікали весільний хліб; осіб, які брали викуп тощо. Наприклад, на позначення осіб, які випікали весільний хліб, у досліджуваних говірках побутують такі назви: с|вашки; ж'ін|к'і, |л'ітн'і ж'ін|к'і; ко'ро'у|вайниц'і; той, хто у|м'іє не"к|ти. Форма множини акцентує увагу на кількості жінок (найчастіше більше двох). Утворення назви с|вашки (*svaxьka > svos`ka) і її використання у весільному обрядовому тексті умотивоване зміною соціального статусу батьків молоді, які внаслідок засватання дочки стали с|ватом і с|вахою (ЕСУМ, V,

с.15). Лексеми на позначення осіб за статтю диференціюємо залежно від обрядодії. Наприклад, *іхати за приданим, пекти весільний хліб, готувати їжу, співати* тощо повинні були тільки особи жіночої статі. Такі обрядодії як *взяти викуп за молоду на дорозі (на вулиці), заплатити викуп за молоду, грати на музичних інструментах* тощо виконували тільки особи чоловічої статі.

Назви учасників весільного обряду виражені переважно іменниками (62%), сполученнями іменника з прикметником (22%), рідше – субстантивованими прикметником чи дієприкметником, описовими конструкціями.

У найдавніших джерелах про звичаї та побут східних слов'ян зафіксовано згадки про важливий та необхідний атрибут весілля – *коровай*. На позначення цього обрядового хліба вживають такі лексеми: *ко^уро^у вай* (н.п. 1, 2, 3), *кара вай* (н.п. 1, 2), *коро вал* (Малинський район Житомирської області) [8, с. 5]. Загально прийнятої етимології лексеми *ко^уро^у вай* немає. Найбільш ймовірним здається походження від праслов'янського **korva* «корова», зумовлене, імовірно, поширенням у слов'ян звичаєм випікати обрядові булочки вироби схожі за формою до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені, а також тим, що за обрядовою традицією коровай як атрибут весілля символізує родючість (ЕСУМ, III, с. 45). Цей обрядовий символ обов'язково випікали в домі нареченого й нареченої. Під кінець весілля коровай роздавали гостям. Спільне споживання обрядового хліба символізувало поріднення двох сімей і освячення громадою новоствореної родини. Щоб молоді жили в парі свій вік, на виготовлення короваю запрошували парне число жінок (в інших районах Полісся та на Волині траплялася й непарна кількість, найчастіше сім [2, с. 39]), які перебували в першому шлюбі й жили в злагоді. Люди здавна вірили, що вдало спечений коровай символізує щасливе життя молодій родині, тріснутий – розлучення, а загничений – сердиту вдачу майбутньої невістки чи зятя. При випікані короваю співали багато пісень, наприклад, таких:

Ў^а дай^а нам ко^уро^у вайу

К^а раишчій шче в'ід Ду^а найу,

А шче вишчій в'ід п^а лота,

А шче к|рашчий в'ід з|лота (н.п. 2).

Одним із основних атрибутів весільного обряду є також *вінок нареченої* – символ дівочості разом із косою молодої. На позначення вінка як головного убору молодої в середньополіських говірках використовують такі лексеми: *|вел'он, |вел'ун, ве|нок, в'і|нок, в'і|нец', ко|рона*. У досліджуваних населених пунктах *вінок* із барвінку на *короваї* функціонально заміняє *весільне деревце*. До інших весільних атрибутів належать: *нагрудна квітка, хустка, стрічка, рушник, кожух, монети, жито, мед, подушки, образи*, на позначення яких побутують такі назви: *наг|рудна к|в'ітка, |хустка (|хусточка), ст|р'ічка (|ле'нта), руш|ник* тощо.

На основі наскрізних семантичних і мотиваційних ознак, конкретних міфологічних мотивів повстання різнопланових невербальних одиниць та обрядових номінацій визначено загальні теми, які є елементами плану змісту й формують увесь предметно-дійовий склад обряду та типологію називання обрядової реальності. Аналіз матеріалу середньополіського весільного обряду дає підстави для виділення таких конкретних міфологічних мотивів: *обрядового хліба (короваю); вінка; розлуки з рідною домівкою, сім'єю, подругами* та основних тем плану змісту: *шлюб* та *межі*.

Отже, за результатами дослідження встановлено, що семантика середньополіської весільної обрядовості загалом пов'язана з архаїчними народними уявленнями про два світи, про перехід молодих зі світу своїх родичів у світ чужих, а сам обряд і всі його елементи зберігають сакральне значення. Весільні обрядодії, які сьогодні набули вигляду драматичної гри, дії магічного характеру з весільними атрибутами, а також традиційні вербальні формули спрямовані на забезпечення вдалого переходу та адаптацію подружжя в нових умовах, на своєрідне «програмування» подружнього життя – забезпечення кохання, достатку, долі тощо. Весільний обряд досліджуваних населених пунктів у порівнянні з обрядами інших діалектних зон виділяється наявністю лінгвістичних та етнографічних елементів, які свідчать про

збереження у ньому деяких давніх рудиментів явищ традиційної народної духовної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк Михайло. До полісько-гуцульських паралелей у галузі весільної лексики // Полісся: мова, культура, історія. – К., 1996. – С. 114–117.
2. Борисенко В. Весільна обрядовість поляків у с. Тарабанівці на Вінничині // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 3. – С. 66–69.
3. Вакалюк Я.Ю. Весільна лексика в говірках Прикарпаття // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доповідей. – Ужгород, 1978. – С. 9–10.
4. Весілля. У двох книгах. Книга 1, 2. – К., 1970.
5. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К., 1974. – С. 43–56.
6. Карпова О.В. Український весільний обряд «сватання» (Аналіз структури і картографування) // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 4. – С. 69–72.
7. Магрицька І. З лексики весільного обряду: назви молодих у східнословобожанських говірках // Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 6. – Житомир, 2001. – С. 262–273.
8. Несет Ірина. Центральне Полісся в контексті етноареалогії (за матеріалами весільної обрядовості) // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. – Вип. 4. – К., 2004. – С. 5–8.
9. Романюк П.Ф. Лексика весільного обряду Правобережного Полісся (Матеріали до «Лексичного атласу української мови») // Дослідження з української діалектології. – К., 1991. – С. 225–252.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ Етимологічний словник української мови / за ред. О.С. Мельничука: у 7 томах. – Т. 1–3. – К., 1996 – 1997.

Онишкевич 1984 Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – Ч. 1 – 2. – К., 1984.

СУМ Словник української мови. – Т. 1 – 11. – К., 1970 – 1980.

СРЯ Словарь русского языка / гл. ред. А.П. Евгеньева. – Т. 1– 4. – М., 1983 – 1985.

СПИСОК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. Ялишів Баранівського району Житомирської області.
2. Кам'янка Новоград-Волинського району Житомирської області.
3. Вільшанка Романівського району Житомирської області.